

УДК : 316. 32

**УКРАЇНА У СВІТОВИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСАХ : ВИКЛИКИ І ВІДПОВІДІ**

Г.П. Ковальова, канд. культурології,
доц. каф. культурології та медіа-комунікацій ХДАК
В.О. Даніліян, канд. філософських наук,
доц. каф. філософії та соціології УкрДУЗТ

Здійснено філософський аналіз ролі і місця України у світових процесах глобалізації в контексті культурфілософської концепції «Відповіді» А. Тойнбі. Доведено, що процеси глобалізації є

культурними, соціальними, економічними, політичними «викликами» для України. Проаналізовано основні загрози глобалізації для українського суспільства. Визначено можливі способи подолання негативних наслідків глобалізації.

Ключові слова: *глобалізація, ризики глобалізації, інтеграція, міграція, Україна, національні інтереси, культура.*

Актуальність дослідження. Концепція «Виклику і Відповіді», запропонована А.Дж. Тойнбі в його роботі «Розуміння історії», є однією з основних при дослідженні розвитку культури. Якщо спочатку ця концепція застосовувалася для розгляду проблем і способів їх вирішення, що постають перед окремою цивілізацією, то в сучасному науковому дискурсі дана концепція починає використовуватися для розгляду питань взаємодії різних країн і культур в умовах глобалізації. У цьому контексті сама глобалізація виступає як ні що інше, як виклик людської цивілізації в цілому і кожній культурі окремо.

На початку ХХІ століття Україна зіткнулася з низкою культурних, соціальних, економічних та політичних проблем, спровокованих процесами глобалізації. Визначення наслідків глобалізації для України потребує їх цілісного, комплексного осмислення, адже умова свідомої і керованої участі України в подальших інтеграційних процесах і запорука збереження власної національної самобутності.

Мета статті полягатиме в осмисленні ризиків і викликів глобалізації щодо України та визначенню можливих шляхів подолання негативних проявів глобалізації.

Аналіз актуальних публікацій. Питанням глобальних викликів, визначенню ролі і місця України в глобалізаційному світі останнім часом присвячується зростаюча кількість наукових публікацій. Дослідженню зазначеної проблематики присвятили свої праці такі українські вчені, як Ю. Богуцький, І. Боднар, В. Воронкова, О. Головня, В. Манзя, О. Мозговий, Л. Пилявець, А. Ручка, В. Співак, О. Фурса, В. Шейко, С. Якубенко. Втім, ґрунтовних досліджень щодо ризиків глобалізації для України та визначенню

шляхів подолання її негативних проявів і досі недостатньо, що й вплинуло на вибір теми дослідження.

Процеси глобалізації – все більшої взаємозалежності громадян і держав у сучасному світі, стали викликом для більшості національних держав, незважаючи на їх просторове розміщення чи рівень політичного, економічного і культурного розвитку. Реалії глобалізації змушують кожен державу чітко визначитись із своїм геополітичним вибором. Особливо це стосується України, яка за своїм європейським корінням є суто європейською державою.

За останній рік наша країна піднялася на три рядки в рейтингу глобалізації і розташувалася на 44 місці серед 191 держави [5]. Про це свідчать дані звіту швейцарського науково-дослідного інституту «KOF Index of Globalization 2014», в якому визначено індекс глобалізації – щорічний світовий рейтинг рівня глобалізації. Інформацією для експертного аналізу послужили дані за 2011 р. впливових міжнародних організацій, таких як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, ЮНЕСКО та інші. Значення індексу, яке коливається від 0 до 100 балів, формується шляхом оцінки 24 показників і об'єднує три основні групи глобальної інтеграції: економічну глобалізацію (обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження і податки на міжнародну торгівлю); соціальну глобалізацію (рівень культурної інтеграції, відсоток іноземного населення, міжнародний туризм, міжнародні особисті контакти, обсяг телефонного трафіку, поштових відправлень, транскордонних грошових переказів, інформаційні потоки, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури); політичну глобалізацію (членство держав у міжнародних організаціях, участь у міжнародних місіях, ратифікація міжнародних багатосторонніх договорів, кількість посольств і інших іноземних представництв в країні і так далі).

Чим вище значення індексу держави, тим більше воно залучено в світові процеси. Поточне значення українського індексу глобалізації досягло історичного максимуму і склало 68,85 бала, що дозволило нашій державі розташуватися в рейтингу між Йорданією (69,46) і Ісландією (68,66), а також випередити одразу трьох географічних сусідів – Росію (65,42), Молдову (64,12) і Білорусь (59,85). Найбільш схильною до глобалізації виявилася політична сфера (86,05) України, а найменш – соціальна (60,06). Зростання значення вітчизняного індексу у порівнянні з минулими роками багато в чому стало можливим завдяки істотному прогресу в питаннях інформаційних потоків і культурного співробітництва [6].

Отже, за цими показниками ступінь залученості України у глобалізаційні процеси є доволі помірний і не відповідає ані її об'єктивному потенціалу, ані тим можливостям, які випливають з її географічного положення чи історичних традицій. На жаль, сьогодні Україна не є впливовим суб'єктом глобалізації і належить в цьому аспекті до периферійних держав. Це обумовлено як рівнем її соціально-економічного розвитку, так і місцем і роллю держави в сучасній світовій політичній «грі подій та впливів». Тому найважливішим питанням для України стає пошук принципів та механізмів налагодження взаємозв'язків із глобальним світом, адже інакше вона залишиться пасивним об'єктом реалізації глобального впливу інших країн світу.

Глобалізація відкриває перед людством величезні можливості в розширенні обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії в гуманітарній сфері, духовному збагаченні особистості. Водночас для значної частини людства глобалізація несе в собі й істотні загрози, зумовлюючи розмежування країн на «цивілізаційний центр» і «периферійну зону», поглиблюючи їх диференціацію в соціально-економічному і культурному розвитку [8].

Процеси глобалізації суперечливо і нерідко негативно впливають на культуру, духовну сферу, потужні потоки чужої інформації сприяють

витісненню національної культури, поширенню й репродукуванню в суспільній свідомості елементів масової культури. Майже 60% усього потоку інформації, яка циркулює в комунікаційних каналах світу, належить США. Інформаційне маніпулювання розмиває духовні аспекти націй, призводить до її розчинення в інших культурних світах.

Глобалізація соціальних і економічних процесів стала базою і для глобалізації злочинності, яка стає більш організованою й транснаціональною. Збільшується незаконна міграція, торгівля наркотиками, відмиванні «брудних» коштів.

Україна відчула вплив глобалізації вже з перших років незалежності, коли її економіка та суспільна сфера стали відкритими для світу. З одного боку, її шанси скористатися перевагами глобалізації зростають, але з іншого – вона стає відкритішою для нових глобалізаційних загроз. До них Україна, як молода держава, не підготовлена й найчастіше – від них не захищена.

В чому ж саме полягають негативи глобалізації для України, як глобалізація загрожує її національним інтересам? На нашу думку, виклики глобалізації передусім, проявляються в загостренні конкуренції між світовими центрами сили, нерідко з порушенням норм міжнародного права і застосуванням силового тиску; в кризі міжнародної системи безпеки, сформованої ще на ялтинсько-гельсінських домовленостях, порушенні системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності і послабленні ролі міжнародних інститутів – гарантів безпеки. Все це, в комплексі з недосконалою системою міжнародного права, уможлиблює безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів.

Отже, глобальним ризиком стають виклики національній небезпеці, наявним підтвердженням чого є спроби окремих світових держав підпорядкувати собі інтереси України як окремої національної держави. Негативними наслідками цього є зростання соціально-політичних та етнічних конфліктів всередині держави, які виводять систему суспільного

розвитку з динамічної рівноваги і позбавляють її можливості стабільного розвитку та ефективного функціонування.

Вплив міжнародних економічних і політичних інститутів на українську державу з кожним роком зростає, примушуючи владні структури поступатися частиною своїх повноважень, що призводить до обмеження суверенітету держави взагалі. Суверенітет України сьогодні набуває нових значень і особливостей, відбувається трансформація як внутрішнього, так і зовнішнього його вимірів. Крім того, у сучасних міждержавних стосунках все частіше порушується принцип невтручання у внутрішні справи суверенної держави у вигляді ідеї «гуманітарної інтервенції», посилюються етнічні конфлікти, а отже, держава втрачає контроль над власною територією і не може протидіяти проявам регіонального та міжнародного тероризму тощо.

Все частіше основним суб'єктом соціально-політичного життя виступає регіон, а найактуальнішою загрозою стає наявність самопроголошених квазідержавних утворень на території суверенної держави, причому небезпечні прецеденти визнання деяких з них іншими державами посилюють процеси регіонального сепаратизму.

Найважливішим наслідком глобалізації є також збільшення розриву в рівнях економічного і соціального розвитку між Україною та країнами «золотого мільярда». Відомо, що глобалізація обертається посиленням нерівномірності у соціокультурному поступі народів, дедалі більшим розмежуванням у світовому масштабі полюсів надмірного багатства та злиднів. Як показала новітня історія, з часом прірва між лідерами та аутсайдерами світового розвитку зростає. Наприкінці ХХ ст. на долю багатих країн, де мешкало 20 відсотків населення світу, припадало 80 відсотків світового ВВП, а на долю бідних країн, де зосереджено 80 відсотків населення, – 20 відсотків світового ВВП. Ця тенденція дуже тривожна, з огляду на збільшення кількості конфліктів у світі, зростання корупції, тероризму, злочинності, зниження доступності якісної освіти,

погіршення екології. Тож бачимо, що в процесі поширення глобалізації продовжують нарощувати свої багатства найрозвиненіші країни, віддаляючись від країн, що розвиваються (до яких можна зарахувати й Україну) і відкидаючи на узбіччя світового прогресу найбідніші країни. З кожним роком через економічну глобалізацію відстань між країнами бідними і багатими країнами збільшується, що прискорює процес наростання світової нерівності.

В Україні зазначений розрив призводить до зростання рівня тіньової економіки і загальної криміналізації економічної діяльності, зростання корупції, безробіття та бідності. Економічне послаблення України і пригнічення її, національної економіки призводить до практичного усунення України з конкурентного середовища світового ринку.

Перелік загроз глобалізації можна значно розширити. Так, серед інших викликів глобалізації для України також виокремлюють демографічну кризу як наслідок долучення України до світових міграційних процесів і результат внутрішніх політичних та соціально-економічних проблем; поширення тероризму, піратства, наркобізнесу, транскордонної організованої злочинності, відмивання брудних грошей, незаконної міграції, торгівлі людьми, кіберзагрози; надмірне антропогенне навантаження на довкілля, що має наслідком зростаюче забруднення природного середовища, глобальні зміни клімату, збільшення дефіциту продовольства, питної води, небезпечні техногенні аварії, пандемії, які загрожують населенню; конфлікт між уніфікуючими тенденціями глобалізації та національними соціально-культурними традиціями тощо [7].

Соціальна глобалізація несе з собою не менше викликів і загроз, ніж економічна та політична, особливо для країн, що розвиваються, і не адаптовані до цих змін. Американський аналітик М. Наїм називає «п'ять війн» (загроз) глобалізації, що стають найзначущими проблемами сучасного суспільства. Серед них розповсюдження наркотиків, наростання

корупції, незаконне використання інтелектуальної власності, поширення нелегальної міграції людей і «відмивання» грошей [1].

На жаль, практично за всіма п'ятьма загрозами глобалізації Україна входить до групи країн-«антилідерів» і вже тривалий час не вдається до жодних дієвих кроків, аби позбутися цього статусу. Наша країна перебуває на 4 місці у світі за обсягами нелегальної міграції людей (4,2%). За коефіцієнтом свободи від корупції (2,3 за десятибальною шкалою) та за обсягами відмивання грошей Україна входить до 30 найнепривабливіших країн світу. Рівень незаконного використання інтелектуальної власності в Україні становить 91% в усіх сферах діяльності. За цим показником вона на 4 місці в нижній частині списку, поступаючись лише Китаю – 95%, Росії та Індії – 93% [4].

Одна з найбільших загроз глобалізаційних процесів пов'язана з масовим безробіттям та мобільністю робочої сили. Масова міграція населення набуває глобальних рис і перетворюється на серйозне джерело загострення соціально-економічної ситуації в світі. За даними ООН, щороку в пошуках роботи і кращих умов життя емігрує до 20 млн. осіб. Надходження дешевої робочої сили ззовні загострює конкуренцію на ринку праці розвинутих країн, що ускладнює міжетнічні відносини і зумовлює зростання націоналізму в цих країнах. Негативні наслідки свободи пересування робочої сили вже давно визнані як потенційна загроза, і сьогодні для більшості країн Європи вона є цілком реальною [4]. Тому майже всі світові держави поступово запроваджують певні форми контролю над вільним пересуванням робочої сили, і це стосується і українських мігрантів також.

Під впливом глобалізації Україна долучилася до світових міграційних процесів. Інтенсифікація міграційних процесів впливає на демографічні та соціально-економічні показники всередині країни і цей вплив є суперечливим і нерідко негативним. Аналіз нинішньої соціально-демографічної ситуації в Україні свідчить про глибоку демографічну

кризу. У період між 1991 і 2012 роками загальна чисельність населення скоротилася більш ніж на 7 мільйонів внаслідок різкого зниження народжуваності і негативного сальдо міграції. Очікується, що ця тенденція зберігатиметься, відтак загальна чисельність населення скоротиться ще на 10 млн до 2050 року [3].

Україна є країною прийому емігрантів і водночас країною, що зумовлює імміграцію. Сьогодні Україна більше експортує робочих рук, ніж товарів. Частка трудових мігрантів з України у відсотковому відношенні до кількості населення – найвища серед інших країн. За результатами дослідження, проведеного експертами європейської комісії «Caritas International» в 2011 р. ~ 4,5 млн. трудових мігрантів з України перебували за кордоном. За іншими оцінками, ця цифра коливається від 2 до 7 мільйонів [3, с. 6-7].

Виокремлюють зовнішні та внутрішні чинники трудової міграції з України. Зовнішні причини: ємний ринок праці західних країн, приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності, постійне зростання попиту розвинутих країн на працю іноземців. Внутрішні причини: недостатність робочих місць і безробіття вдома, значна різниця в оплаті на батьківщині й за кордоном, політична і соціально-економічна криза, спад виробництва, поширення корупції, незахищеність від зловживань з боку владних структур, відсутність можливостей для розвитку і самореалізації, загальна нестабільна ситуація в країні.

Крім трудової, в Україні наявна і постійна міграція за кордон. У 2011–2012 роках Міністерство внутрішніх справ оформило документи для 12 000 громадян України, які виїхали з країни на постійне місце проживання. Крім того, в Україні відбувається сталий процес неухильного зменшення населення через скорочення народжуваності та зростання смертності. Тому утворений у нашому суспільстві демографічний вакуум неминуче заповнюють іммігранти з інших країн, які є традиційними постачальниками робочої сили у світі. Загальна кількість іммігрантів,

тобто іноземців, які постійно проживали в Україні, маючи посвідку на постійне проживання, станом на 2012 рік становила 230 891 осіб. Основні країни походження: Росія, Молдова, Узбекистан, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан [5]. Зрозуміло, що здебільшого це носії інших звичаїв і культурних традицій, іншого менталітету, що може призвести до незворотніх процесів в національній культурі та світогляді.

Ще одна загроза глобалізації для України пов'язана з процесами інтеграції національних культур у спільну світову культуру. Сьогодні весь світ заповнила продукція масової культури, що загрожує втратою або істотною трансформацією культурних традицій багатьох націй і народів, незахищених перед уніфікуючим впливом глобальної культури.

В той самий час, разом з інтенсивними процесами світової інтеграції, формуванням глобальних економічних, політичних, екологічних та культурних асоціацій, відбувається протилежний і не менш активний процес фрагментизації світу, зростання національної самосвідомості, посилення культурної диференціації, відродження етнічно-національних цінностей, який отримав назву «етнічного ренесансу ХХ-ХХІ ст.». Такі різноспрямовані процеси уніфікації і фрагментації культури відбуваються і в Україні, де, на жаль, і досі існує проблема несформованості національної ідентичності. Безперечно, це перешкоджає повною мірою протистояти глобалізаційним викликам. Наша держава має бути сильною, патріотично відповідальною, з відповідним рівнем громадської свідомості та національної самосвідомості, що дозволить Україні маневрувати між економічними інтересами та політичною доцільністю в реалізації своїх національних потреб саме в умовах глобалізації.

Отже, глобалізація як достатньо нове та не достатньо вивчене явище привносить більше викликів та небезпек, ніж переваг. Наша держава постає перед необхідністю протистояти глобалізаційним викликам і має для цього всі підстави, адже у контексті основних тенденцій глобалізації і забезпечення сталого розвитку за національною державою зберігаються центральні

позиції і переваги у виконанні завдань національної безпеки, боротьбі з регіональним та міжнародним тероризмом, злочинністю, наданням соціальних послуг, регулюванням ринку, контролем над видобутком природних ресурсів і регулюванням міграції, вирішенням міжетнічних і культурних проблем тощо. Крім того, Україна має у своєму розпорядженні досить потужний людський і науково-технічний потенціал, який може бути затребуваний на шляху до вирішення загроз глобалізації.

Необхідність реагування на виклики і загрози, пов'язані з дією тенденцій глобального розвитку потребує внесення відповідних змін до стратегій розвитку нашої держави. Це, у свою чергу, вимагає від держави вироблення ефективних механізмів управління глобалізаційними процесами.

Ключові завдання, пов'язані з вирішенням загроз глобалізації для України передусім мають передбачати створення сприятливих умов для зміцнення єдності українського суспільства на основі європейських демократичних цінностей, формування гнучкої і ефективної системи публічних інститутів, спроможних адекватно і оперативно реагувати на зміни ситуації.

Стратегія України у пошуках адекватних відповідей на виклики глобалізації має ґрунтуватися на активній участі у регіональному й глобальному інтеграційних процесах. Серед проблемних питань глобального розвитку пріоритетною залишатиметься культурна, політична та економічні сфери. Майбутнє України – за євроінтеграцією та інноваційною культурною та економічною політикою. Україна має багато зробити для нарощування обсягів інвестування і кредитування економіки, зокрема й для залучення іноземних інвестицій та підвищення стійкості її банківської системи до кризових явищ. Важливим є забезпечення економічної, енергетичної та продовольчої безпеки. При цьому відволікання уваги від вирішення інших важливих проблем розвитку – культурних, соціальних, екологічних, технологічних містить суттєві загрози для подальшої долі суверенної України в світі, що глобалізується.

Висновки. Принципової необхідності набуває розробка державної глобалізаційної політики, яка відповідає глобальним викликам XXI століття та яка б враховувала співвідношення геостратегічних сил на глобальному просторі і чітко визначала місце та роль України в ньому. Така глобалізаційна політика має бути спрямована на реалізацію національних інтересів не шляхом прилаштування до потреб загальнопланетарної системи розвитку, а завдяки можливості показати і відстояти свою власну національну позицію у глобальному світі. Саме від її вдалої розробки і реалізації залежить, чи стане Україна повноправним суб'єктом глобалізаційних процесів і скористається їхніми перевагами, чи все ж таки вона залишиться провінційним гравцем на світовій арені, де змушена грати не за своїми власними, а за чужими правилами гри.

Література

1. Moisés Naím. Five Wars of Globalization. [Електронний ресурс]/ Naím Moisés. – Режим доступу: <http://foreignpolicy.com/2009/11/03/five-wars-of-globalization/>
2. Войтович Р. Механізми подолання глобалізаційних викликів суспільного розвитку України / Р. Войтович // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – Вип. 2. – С. 90-98.
3. Кіпень В. П. Міграційний потенціал України/ В. П. Кіпень, М. В. Авксентьев. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. – 112 с.
4. Манзя М.В. Соціальний вимір глобалізації / М. В. Манзя // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2008. – Вип. 32. – С. 196 – 209.
5. Міграція в Україні. Факти і цифри [Електронний ресурс]/ Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. – Режим доступу: http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf.
6. Подберезный К. Украина поднялась на 3 строчки в глобальном рейтинге глобализации и заняла 44-е место [Електронний ресурс] / К. Подберезный. – Режим доступу: <http://www.capital.ua/ru/publication/18509-indeks-urovnya-globalizatsii-stran-mira-kof-index-of-globalization>
7. Самойлов О.Ф. Місце України у світових глобальних процесах / О.Ф. Самойлов // Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2011. – Вип. 3. – С. 112-122.
8. Фрідмен Т. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію / Т. Фрідмен. – Львів : Лілея-НВ, 2002. – 384 с.

УКРАИНА В МИРОВЫХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ: ВЫЗОВЫ И ОТВЕТЫ

Г.П. Ковалева, В.О. Данильян

Осуществлен философский анализ роли и места Украины в мировых процессах глобализации в контексте культурфилософской концепции «Вызова-и-Ответа» А. Тойнби. Доказано, что процессы глобализации являются культурными, социальными, экономическими, политическими «вызовами» для Украины. Проанализированы основные угрозы глобализации для украинского общества. Определены возможные способы преодоления негативных последствий глобализации.

Ключевые слова: глобализация, риски глобализации, интеграция, миграция, Украина, национальные интересы, культура.

UKRAINE IN THE WORLD OF GLOBALIZATION PROCESSES: CHALLENGES AND RESPONSES

G.P Kovalova, V.O. Danil'yan

In the article the philosophical analysis of the role and place of Ukraine in the world processes of globalization in the context of cultural concept of "The Challenge-and-The Response" of Arnold Toynbee is carried out. It is proved that the processes of globalization are the cultural, social, economic, political «challenges» for Ukraine. The main threats of globalization for the Ukrainian society are analyzed. The possible ways to overcome the negative effects of globalization are denoted.

The authors conclude that there is need to develop state globalization policies aimed at the realization of Ukrainian national interests. This defines future for Ukraine or as the full subject of globalization, which can reap its benefits, or as the provincial player on the world stage.

Key words: globalization, the risks of globalization, integration, migration, Ukraine's national interests, culture.
